

Ключевые слова: достопримечательности, история, воспитание, общественность, архитектура, студенты, средство, личность, патриотизм, замковые комплексы, туризм.

V. Polischuk, S. Polischuk

Tourist resources of Khmelnytskyi region. Their importance in the formation of social consciousness of student's

Authors of the article pays attention to importance of forming of public consciousness of students, who are the transmitter of national ideas. Next to this, the importance of spiritual revival of nation is underlined.

Based on this, the author of the article marks, the means of formation of value orientations among students is the use of the historical heritage of the past.

The author of the article, alluding to scientific researches of scientists, that engaged in the study of this problem, concentrates attention on the necessity of interference for the educator process of rising generation, state and public structures, uses of all present facilities, that can have an influence on the decision of this problem. Therefore so important (interesting) authors' opinion is plugging in the educator process of sights history, on that so there is the rich Khmelnytsk area.

Authors pay attention to the fact that the number of certification of construction Khmelnytskyi are unsightly, are dilapidated and in ruins, and therefore in need of major restoration work and investment.

Proceeding in these sights, that have a large heroic spirit, realization of excursions of student young people to prominent sights, history of that is rich enough and will assist education in the young feelings of patriotism, love to native land, to rich folk traditions of the Podolsk edge. Except it will be a mighty push to popularization of tourism on the walks of life of Khmelnychyna.

Key words: sights, history, education, public, architecture, students, means, personality, patriotism, lock complexes, tourism.

Отримано 15.08.2018

УДК 378.093:94:378.4(477.43)«20/21»

Ю. А. Хоптяр

ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ КАФЕДРИ «АРХІВОЗНАВСТВА, СПЕЦІАЛЬНИХ ІСТОРИЧНИХ ТА ПРАВОВИЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН» (2000-2018 рр.)

У статті аналізується процес утворення та розвитку сучасної кафедри "Архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін" історичного факультету К-ПНУ імені Івана Огієнка. На основі архівних матеріалів, інших опублікованих джерел досліджується історія становлення кафедри, її професорсько-викладацький склад і зміни у ньому впродовж перших десятиліть ХХІ ст., багатопланова діяльність викладачів і лаборантів. Помітне місце у статті відводиться науково-педагогічній роботі завідувача кафедрою (протягом 36-ти років) І.С. Винокура, П.Ф. Щербини, Ю.М. Тарасова та інших науковців. Одним із напрямків наукової роботи викладачів кафедри були археологічні дослідження. Для цього на кафедрі було

утворено спочатку археологічний кабінет, а пізніше – лабораторію, в яких накопичувалися, оброблялися, зберігалися і експонувалися знахідки щорічних археологічних експедицій.

Протягом багатьох років наполегливої праці кафедри, завдяки своєму науково-педагогічному потенціалу трансформувалася у “кузню” наукових кадрів. Через ухвалу планів-проспектів, обґрунтування тез майбутніх дисертацій, наукових звітів про проходження курсів підвищення кваліфікації, надання рецензій та рекомендацій пройшла ціла плеяда випускників, майбутніх відомих науковців. Серед них доктори історичних наук С.Е. Баженова, О.П. Григоренко, О.М. Завальнюк, В.С. Лозовий, В.С. Степанков; кандидати історичних наук – М.І. Алещенко, О.Л. Баженов, А.Л. Глушковецький, А.А. Лубчинський, В.В. Малий, М.Б. Петров, І.В. Рибак, І.В. Сесак, Ю.А. Хоптяр і інші.

За майже 50-ти річну історію кафедри підводяться підсумки діяльності кафедри у різних напрямках: науковому, навчально-виховному, методичному та інших. Визначаються етапи становлення кафедри, а також нові завдання на перспективу.

Ключові слова: археологічні розкопки, вихованці, дослідження, історія кафедри, історичний факультет, навчальний процес, наукова діяльність, реорганізація, перейменування, професорсько-викладацький склад, студентська молодь.

Після проголошення незалежності досить актуальним для України стало питання реформування успадкованої системи освіти і утворення національної вищої школи, яка мала стати локомотивом формування нової української інтелігенції. У вказаний період національне відродження призвело до відновлення в нових історичних умовах пам'яток вищої освіти в Києві, Острозі, Кам'янці-Подільському, де нині діють національні університети. Літопис Кам'янець-Подільського національного університету та його підрозділів – цікавий, змістовний і водночас мало розроблений сюжет, який є складовою частиною історії освітнього поступу українського народу і викликає зацікавлення з боку наукової і освітянської громадськості, підростаючого покоління українців.

Витоки структурних підрозділів університету сягають до 1918 р. – часу заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету, складовою якого був історико-філологічний факультет. З того часу університет зазнав численних перейменувань та змін статусів. Однак, історія сучасної кафедри «Архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін» розпочинається від першої згадки про кафедри у виші, а саме на початку 1930-х рр. Протягом багатьох десятиліть викладачі кафедри підготували сотні фахівців, істориків, що працювали на теренах батьківщини.

Початок ХХІ ст. позначився новими здобутками викладачів та лаборантів кафедри. За ініціативою кафедри на посаду професора було переведено І.В. Рибачка. У 2001 р. кандидату історичних наук В.С. Прокопчуку було присвоєно вчене звання доцента [3, арк.9]. Для покращення роботи викладачів кафедри завідувач І.С. Винокур не раз наполягав на зменшенні персонального учбо-

вого навантаження, а також збільшення асигнувань на придбання наукової та навчальної літератури [2, арк.9-10].

За вагомий доробок в розвитку історичної науки доктор історичних наук, у 2001 р. професор І.С. Винокур був обраний академіком АНВШ України, а І.В. Рибак та В.С. Прокопчук – членами-кореспондентами УАН [11, с.34].

У 2001 р. кафедрою Східної Європи та археології забезпечувалося викладання ряду навчальних дисциплін, а саме: «Історія народів Росії від найдавніших часів до кінця XVI ст.»; «Історія народів Росії XVII – XVIII ст.»; «Історія народів Росії XIX ст.»; «Історія народів Росії XX – XXI ст.»; «Допоміжні історичні дисципліни»; «Джерелознавство історії народів Росії»; «Історіографія народів Росії»; «Людина і світ». Крім того, викладалися предмети юридичного циклу: «Основи української держави і права»; «Теорія держави і права»; «Державне право»; «Кримінальне право»; «Конституційне право» (на всіх факультетах). До того ж проводилися спецкурси і спецсемінари: «Археологія та історія давніх східних слов'ян»; «Розвиток капіталізму в Росії»; «Історія правових учень»; «Історичне краєзнавство Поділля»; «Сталінізм: генеза і суть»; «Відбудова народного господарства у 1945–1950 рр.» [4, арк.1].

Важливе місце у професійному і методичному забезпеченні підготовки майбутніх спеціалістів займало виконання студентами курсових і дипломних робіт. У 2001-2002 рр. на високому фаховому рівні виконали курсові роботи студенти III-го курсу: І.І. Брорвець на тему «Давньоруське феодальне місто»; Л.О. Качура «Діяльність декабристів в Росії і в Україні»; О.А. Яворська «Лютнева революція 1917 р.»; Л.А. Михайлюк «Колективізація одноосібних господарств на Поділлі» і інші. Серед дипломників, які одержали оцінку «відмінно» були: С.С. Бортник на тему «Дохристиянські вірування східних слов'ян»; Б.О. Пажимський «Палацово-паркові комплекси Хмельниччини (кінець XVIII – XIX ст.)»; М.І. Гамор «Курська битва в історії Другої світової війни»; Р.В. Козак «Історія міста Лянцкорунь до 1917 р.»; С.П. Домков «Історія с. Великий Жванчик» та інші [4, арк.2].

У 2002 р. силами викладачів кафедри проводився методичний семінар з ряду проблем: «Проблеми походження і ранньої історії східних слов'ян» (проф. І.С. Винокур); «Проблеми історії Східної Європи XX ст.» (проф. І.В. Рибак); «Проблеми історії Східної Європи періоду розвиненого феодалізму» (доц. О.Т. Щур); «Проблеми викладання дисциплін юридичного циклу» (доц. Ю.А. Хоптяр); «Методичне забезпечення лекцій і практичних занять» (доц. А.Ф. Гуцал, В.А. Радіоненко) [4, арк.3]. Викладачами кафедри почала застосовуватись модульно-предметна та рейтингова система в оцінці знань. Позитивний досвід у цьому накопили професор І.В. Рибак і доцент Ю.А. Хоптяр, а видані ними навчальні посібники широко використовувалися студентами, у тому числі в інших навчальних закладах [4, арк.4].

Період початку нового тисячоліття відзначався підвищенням комп'ютерної грамотності, тому доц. А.Ф. Гуцал, В.А. Радіоненко,

зав. археологічної лабораторії В.П. Мегей і ст. лаборант С.М. Костюк удосконалювали уміння користуватись комп'ютером на спеціальних курсах при фізико-математичному факультеті. Важливо, що на історичному факультеті запрацював комп'ютерний клас, що сприяв оволодінню студентами необхідними навичками з використання комп'ютера у навчанні та наукових дослідженнях. До недоліків в організації навчального процесу у 2001–2002 рр. завідувачем кафедрою визначалися випадки несвоєчасного проведення заліків (викладач В.А. Талько) [4, арк.4, 5].

Викладачі кафедри брали активну участь у профорієнтаційній роботі, залучаючи на історичний факультет випускників шкіл, які зацікавлені у здобутті історичного фаху. Під час проведення педагогічної практики у школах проводиться профорієнтаційна робота серед старшокласників. У цій справі помітний був вплив загального керівника педагогічною практикою (з 2000 р. до цього працював Б.М. Кушнір), досвідченого педагога-методиста, випускника історичного факультету, а нині його декана В.А. Дубінського [3, арк.7]. Крім того, учнів шкіл області залучали до участі в археологічних дослідженнях, які проводила кафедра. Так, у 2002 р. учні брали участь у розкопках давньоруського городища с. Губин, Старокостянтинівського району, а також під час дослідження курганів ранньо-скіфського часу поблизу с. Чабанівка Кам'янець-Подільського району. Також залучали на історичний факультет учасників конкурсів наукових українських робіт по лінії Малої академії. Викладачі І.С. Винокур, А.Ф. Гуцал, І.В. Рибак, Ю.А. Хоптяр, брали участь у підготовці та проведенні вказаних конкурсів у Хмельницькій області [4, арк.5].

У 2001-2002 навчальному році викладачі кафедри опублікували 54 наукові праці обсягом 91 др. арк. Із них дві монографії (І.В. Рибак, А.Г. Матвеев «Трагічний перелом. Колективізація і розкуркулення на Поділлі та Південно-Східній Волині; В.С. Прокопчук «Два села – одна доля»); два навчальних посібники (В.С. Прокопчук, Т.К. Прокопчук «Подільські колядки, щедрівки, гаївки»; «Археологія України» 2-ге видання (автори І.С. Винокур, Д.Я. Телегін)). Крім того, підготовлено до перевидання підручник для 7-го класу «Історія України» (автори С.В. Трубочанінов, І.С. Винокур) [4, арк.9].

У 2002 р. склад кафедри поповнив кандидат історичних наук В.О. Савчук (за сумісництвом), який одночасно обіймав посаду проректора з міжнародних відносин, зв'язків з органами влади, управління та засобами масової інформації. Повернувшись до рідного міста вже відомим вченим і організатором історико-краєзнавчого руху, він зосередив свої зусилля на ретельному виконанні своїх службових обов'язків, але при цьому залишався, як і раніше, самовідданим діячем історико-краєзнавчого руху, поповнивши когорту науковців, які присвятили себе історичній регіоналістиці, поділезнавству. В колектив кафедри влився швидко і без будь-яких труднощів, підсиливши потужне ядро керівного складу університету і, більш як за десять років, встиг зробити чимало цінного для його користі та авторитету [13, с.424].

Із настанням нового тисячоліття проходило чергове перейменування кафедри. Очевидно, що на цей процес мали вплив певні політичні мотиви. Під назвою історії країн Східної Європи та археології кафедра функціонувала ще до 2003 р., проте була перейменована знову (як в 1952–1956 рр.) у кафедру народів Росії і спеціальних історичних дисциплін.

Нове тисячоліття поставило перед викладачами нові завдання в науковій та педагогічній сферах, які сьогодні успішно вирішуються. В січні 2002 р. колегія Міністерства освіти й науки України офіційно призначила професора О.М. Завальнюка ректором Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Дбаючи про матеріальну базу факультету, зусиллями ректора університету професора О.М. Завальнюка, декана історичного факультету професора С.А. Копилова та професора кафедри Ю.А. Хоптяра у 2003 р. було заново створено кабінет правознавства, що помітно вплинуло на якість викладання правових дисциплін кафедри [11, с.41]. Старий кабінет права, створений ще у 1986 р., морально і фізично застарів і тому потребував модернізації.

В умовах сьогодення, коли ставляться жорсткі вимоги, щодо якісного складу викладачів кафедри, проходило інтенсивне зростання кваліфікації науково-педагогічних працівників. Оновлення назви кафедри у 2003 р. співпало з початком оновленням її викладацького складу – на кафедрі розпочав роботу А.А. Лубчинський. Одразу два викладачі поповнили склад кафедри у 2004 р. – В.І. Адамовський та О.Л. Баженов, а з 2007 р. – А.А. Глушковецький. З 2003 р. працює на кафедрі старший лаборант В.Ф. Неборак, а з 2007 р. посаду завідувача науково-дослідною лабораторією археології обійняв старший лаборант В.А. Гуцаа.

Молоді викладачі задовго до початку роботи на кафедрі займалися науково-дослідною роботою, що незабаром логічно завершилася захистом дисертацій. Так, у 2004 р. кандидатську дисертацію на засіданні спеціалізованої вченої ради Інституту історії України НАН України успішно захистив В.І. Адамовський “Депортація населення України в I пол. XX ст.: причини, наслідки, шляхи повернення на батьківщину”, у 2005 р. – О.Л. Баженов “Давньоруське пониззя серед. XII – серед. XIII ст.: соціально-економічний, військово-політичний, культурно-духовний аспекти”, у 2006 р. – А.А. Лубчинський “Соціально-економічні зміни в аграрному секторі України в 20-х рр. XX ст.”, у 2008 р. – А.А. Глушковецький “Вибори до Державної думи і встановлення парламентаризму в Російській імперії (1906–1912 рр.) (На матеріалах Подільської губернії)”. 20 лютого 2009 р. значним доктором до наукових здобутків кафедри став захист докторської дисертації В.С. Прокончуком на засіданні спеціалізованої вченої ради в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича. У тому ж році в Кам'янець-Подільському видавництві «Оюм» побачила світ монографія Віктора Степановича «Інституціоналізація краєзнавчого руху Правобережної України 20-х рр. XX – початку XXI ст.» [12, с.10].

Тривав кваліфікаційний ріст науковців кафедри. У 2006 р. вчена рада Кам'янець-Подільського Державного університету за успішну навчально-виховну та науково-дослідну працю обрала на посаду професора кафедри Ю.А. Хоптяра [15, с.8], а в 2009 р. – В.В. Малого [8, с.10].

Одним із пріоритетних напрямків діяльності викладачів кафедри залишалася археологія. Протягом початку 2000-х рр. І.С. Винокур разом із своїми учнями В.П. Мегеєм, О.І. Журком проводив розкопки на місці городища літописного болохівського м. Губина, що в Старокостянтинівському районі Хмельницької області, і виявив надзвичайно цінні й цікаві знахідки щодо історичної топографії, конструкції фортифікаційних споруд, житлових будинків XII – XIII ст. (2004 р.) [5, арк.62]. Результати археологічного дослідження одного з важливіших центрів Болохівської землі знайшли глибокий аналіз у колективній монографії (І.С. Винокур, О.І. Журко, В.П. Мегей, В.І. Якубовський) «Літописний Губин XII – XIII ст. Болохівська земля» (2004) [10, с.204–205].

Викладачі кафедри, її оновлений склад, підтримуючи давні кафедральні традиції, досягли помітних результатів у науковій діяльності, що дало можливість кілька років виборювати університетську першість серед кафедр університету. Побачили світ нові монографічні дослідження і навчальні посібники: І.С. Винокур «Черняхівська культура: витоки і доля», І.В. Рибак «Соціально-побутова інфраструктура українського села (1921-1991 рр.)», Ю.А. Хоптяр «Основи конституційного права» (2000), А.Ф. Гуцал «Давні міри, число та календар. Матеріали курсу лекцій для студентів історичного факультету «Допоміжні історичні дисципліни» (2001), Ю.А. Хоптяр «Основи права (Курс лекцій)» (2002) [11, с.13], Ю.А. Хоптяр (у співавторстві) «Місцеве самоврядування Хмельниччини: нариси історії місцевих громад Ярмолинецького району» (2004) [15, с.21], В.С. Прокопчука «Під егідою Українського комітету красзнавства» (2004) [12, с.9].

У січні 2005 р. на кафедру уже не вперше надійшов лист-звернення від начальника обласного відділу освіти і науки Хмельницької області В.І. Войтенка з проханням взяти участь у рецензуванні наукових робіт учнів по лінії Малої Академії Наук (МАН) та роботі у журі конкурсу. Тоді кафедру у даному заході представляли І.С. Винокур і А.Ф. Гуцал [1, арк.30]. З того часу постійно відбуваються подібні заходи і викладачі кафедри Ю.А. Хоптяр, А.Ф. Гуцал, А.А. Глушковецький і інші докладають зусиль для забезпечення проведення учнівського конкурсу.

Тим часом життя вносило свої корективи і після 36-літнього перебування на посаді завдувача кафедри І.С. Винокур у липні 2005 р. перейшов на постійну роботу до м. Києва у Славистичний університет, де очолив кафедру країнознавства. І у цей, дуже короткий за часом, київський період життя і науково-педагогічної діяльності, І.С. Винокур на знижував темпів. Не бажаючи поривати зв'язки з кафедрою історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін К-ПНУ, І.С. Винокур погодинно викладав курс

археології на історичному факультеті. Востаннє Іон Срулевич приїжджав до м. Кам'янця-Подільського у серпні 2006 р. Перед тим, у березні вичитав теоретичний курс з археології, а у липні-серпні, уже практично, очолював чергову 43-ю археологічну експедицію на розкопках Губинського городища. 19 вересня 2006 р. І.С. Винокур, через важку хворобу, відійшов у вічність.

Ректор університету академік АНВШ України О.М. Завальнюк новим завідувачем на початку 2005–2006 навчального року призначив кандидата історичних наук, професора І.В. Рибака, який працював на цій посаді 12 років.

Новопризначений завідувач кафедрою, враховуючи традиції, одразу включився у роботу. Пріоритетним напрямком діяльності залишалася науково-дослідна робота, а також праця над проведення процедури ліцензування магістратури за спеціальністю 8.02030203 “Архівознавство” та спеціалізацію “Правознавство”. У зв'язку з цим на базі кафедри було проведено ряд конференцій самого представницького рівня. Так, міжнародні науково-практичні конференції “Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських культурних зв'язків і сучасність” пройшли 14-15 травня 2005 р. та 5-6 жовтня 2006 р. З успіхом 20-21 вересня 2012 р. пройшла Всеукраїнська науково-практична конференція: “Сучасні засоби збереження документів та нові методологічні підходи до наукових досліджень і застосування документів національного архівного фонду України”, яку кафедра організувала разом з керівництвом Держархіву Хмельницької області на чолі з його директором, випускником історичного факультету (1982 р.), кандидатом історичних наук В.Г. Байдичем [14].

Уже кілька років поспіль викладачі кафедри А.Ф. Гуцал, О.М. Федьков, О.Л. Баженов, Ю.А. Хоптяр, В.А. Гуцал організують Всеукраїнські студентські археологічні конференції, матеріали яких публікуються у збірниках матеріалів, остання з яких з успіхом пройшла у травні 2018 р.

Кафедра продовжувала відзначатися підготовкою та виданням все нових і нових монографій, підручників та посібників викладачами кафедри, запроваджувати нові спецкурси. На той час побачили світ роботи авторів: І.В. Рибака “Історія України у проблемному викладі, в особах, термінах, назвах і поняттях” (2005) [9, с.549], В.С. Прокопчука “Історичне краєзнавство Правобережної України 30-х рр. ХХ – початку ХХІ ст.: від репресій, занепаду – до відродження, розквіту” (2005), Ю.А. Хоптяра “Етнологія” (2005) [9, с.550], В. С. Прокопчука “Дунаєвеччина в іменах” (2006) [9, с.552], А.Ф. Гуцала “Давні календарні міри, монети та письмо” (2006), В.В. Малого “Історія народів Росії (1861–1917 рр.)” (2006), І.В. Рибака “Історія народів Росії нової доби (початок ХІХ – ХХ ст.)” (2006), І.В. Рибака “Новітня історія Росії радянської доби (1917–1941 рр.)”, Ю.А. Хоптяра “Історія Росії ХVІІІ ст.” (2006), В.І. Адамовського «Ешелони у вічність. Депортація населення України у І-й половині ХХ ст.» (2007), В.С. Прокопчука (у співавторстві) «Дунаєвеччина в іменах: Біобібліографічний довідник» (2007), Ю.А. Хоптяра «Ро-488

довід Хоптярів» (2007), І.В. Рибак «Новітня історія радянської доби 1917–1991 рр.» (2007), І.В. Рибак «Хмельниччина. Наш край в історії України» (2007), В.В. Малого «Етносоціальні процеси на Поділлі у 1861–1914 рр.» (2008), В.С. Прокопчука «Інституалізація краєзнавчого руху Правобережної України 20-х рр. XX – XXI ст.: етапи, форми, напрямки діяльності» (2008), В.С. Прокопчука «Кондрацький Франц Андрійович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти» (2008), В.С. Прокопчука «Я спасіння шукав для народу (Мелентій Смотрицький в долі України)» (2008), В.С. Прокопчука (у співавторстві) «Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту: Історичний нарис» (2008), В.О. Савчука «Досвід міжнародної діяльності Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: здобутки і перспективи» (2008), І.В. Рибак «Індивідуальне фермерське господарство Поділля у добу НЕПУ» (2008), В.В. Малого «Історія народів Росії XIX ст. (до 1861 р.)» (2008), Ю.А. Хоптяра «Етнологія. (Вид.-2-е)» (2008), Ю.А. Хоптяра «Історична термінологія» (2008) [9, с.543-582], В.С. Прокопчука (у співавторстві) «Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту» (2009), О.А. Баженова «Історія та культура Давньоруського пониззя» (2009), Ю.А. Хоптяра «Історична термінологія (Вид.-2-е)» (2009). У 2008 р. на історичному факультеті було запроваджено спецкурс «Історія українського конституціоналізму», який підготував професор Ю.А. Хоптяр [9, с.13].

Викладачі кафедри не залишались осторонь відносно участі у загальнодержавних колективних історичних проектах, як, наприклад, створення енциклопедичних видань, довідників, збірників документів та інше. Так, серед багаточисельного авторського колективу істориків України та зарубіжжя 11-томної «Енциклопедії історії України» знаходяться професори І.В. Рибак [16, с.63-64] та Ю.А. Хоптяр [17, с.858-860]. Публікація І.В. Рибак в «Енциклопедії історії України» (2007) стосується історії м. Кам'янця-Подільського, а Ю.А. Хоптяра (2012) – постаті Столипін П.А. та його аграрної реформи.

Важивим напрямком діяльності викладачів кафедри стала краєзнавча робота в межах створеної ще на початку 1990-х рр. Всеукраїнської спілки краєзнавців. Усі викладачі вступивши до її лав активно сприяють краєзнавчому руху. Особливо у цьому напрямку проявив себе В.С. Прокопчук, який стояв біля витоків створення спілки, а також у 2008 р. його обрали заступником голови Хмельницької обласної організації НСКУ Л.В. Баженова [12, с.31].

З часом до кінця першого десятиліття 2000-х рр. літні викладачі кафедри пішли на заслужений відпочинок а саме: В.А. Радіоненко, І.С. Філімонов, І.І. Мозолевський. Перейшли на інше місце роботи: В.О. Коротун, О.С. Озімовський, С.Б. Почапінський, В.А. Талько. Нажаль перше десятиліття не обійшлося без втрат. Відійшли у вічність В.В. Малий (1960–2010), О.Т. Щур (1929–2012). Тому кафедра потребувала розширення і на ній у 2010 р. з'явилися нові викладачі: асистенти Н.С. Рибак і Р.П. Сімко, стар-

ший викладач А.Ю. Матвеев, професор В.І. Якубовський (за сумісництвом) [6, арк.2], щоправда працювали вони лише протягом кількох років, після чого змінили місце роботи.

У другому десятилітті викладачі кафедри не знижували оберт наукової діяльності. У цей час світ побачили нові праці: А.Л. Глушковецького «Демографія в провінції: вибори та діяльність депутатів Подільської губернії в Державних думах Російської імперії» (2010), В.С. Прокопчука «Шкільне краєзнавство» (2010), В.С. Прокопчука (у співавторстві) «Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Хмельницька область: колективна монографія» (2010), Ю.А. Хоптяра «Етнологія. (Вид. 3-є)» (2010), Ю.А. Хоптяра «Селянський рух в Лівобережній Україні (березень 1917 – січень 1918 рр.)» (2010), Ю.А. Хоптяра, В.І. Адамовського «Основи правознавства» (2011), В.С. Прокопчука «Дунаєвщина: край і люди. Монографія» (2013), Ю.А. Хоптяра «Наукова інформація в архівній справі» (2013), В.С. Прокопчука «Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність» (2-е, доповнене видання) (2014), «Дунаєвський архів» (2015), О.Л. Баженова «Історія первісного суспільства» (2016), В.С. Прокопчука (у співавторстві) «Пам'яткоохоронна діяльність подільського православного духовенства в ХІХ – на початку ХХ ст.» (2016), «Бібліотеки Поділля (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.» (2016). У 2017 р. побачила світ монографія О.М. Федькова «Українська соціал-демократична спілка на початку ХХ ст.: у пошуках політичної ідентичності».

Вказаний період відзначався подіями пов'язаними з модернізацією навчально-виховного процесу в світлі прийняття нового законодавства про освіту. Кафедри історичного факультету перейшли на нові програми навчання. Зникали одні навчальні дисципліни, збільшувалися години на викладання інших предметів і інше. Звичайно, що від завідувача кафедри І.В. Рибак складні процеси вимагали особливого напруження... Загалом наукова, навчальна діяльність І.В. Рибак припала на складні і важкі часи: розпад СРСР, гіперінфляція, безгрошів'я. Був час, коли викладачі навчального закладу переживали скруту, не отримували зарплату, але в цих нелегких умовах І.В. Рибаку вдалося чимало зробити. За період роботи в університеті він взяв участь у 134 міжнародних, всеукраїнських, регіональних конференціях, опублікував 302 наукові праці. Копітка робота з джерелами, документами та знахідками залишається за лаштунками видимого ракурсу, але, водночас, без якої не було б основи для формування самодостатньої особистості. Така кипуча діяльність завідувача та викладачів дозволила кафедрі у 2005–2015 рр. входити до десятки кращих, а в 2011 р. вибороти перше місце в загальному університетському рейтингу. Більше того, такий науковий доробок кафедри прославляв наш університет загалом, що зробило можливим займати поважні місця у загальнодержавному рейтингу кращих вузів України. У матеріалах протоколів кафедри знаходимо відомості про те, що найкращих результатів у науково-дослідній роботі досягли професори В.С. Прокопчук, І.В. Рибак, Ю.А. Хоптяр, доцент В.О. Савчук [6, арк.23].

Ще у 2010 р. за рішенням вченої ради університету запроваджувалася практика створення навчальних посібників на електронних носіях. Одним із перших таких посібників стали «Етнологія», «Історія Росії XVII – XVIII ст.», «Історична термінологія», «Основи Правознавства» та інші за авторством професора Ю.А. Хоптяра [6, арк.24].

Свідченням фахового зростання викладачів кафедри у 2011 р. стало прийняття рішення рекомендувати вченій раді університету обрати на посаду доцентів (терміном на 7 років) старших викладачів А.Л. Глушковецького та А.А. Лубчинського [6, арк.32, 42], яких у 2018 р. переобрали на черговий термін.

У вересні 2012 р. на посаду ректора університету було обрано професора С.А. Копилова, який тримав кафедральні проблеми в постійному полі зору, вирішував різні питання їх життєдіяльності.

Чергова реорганізація кафедри припала на 2014 р., тоді, в зв'язку з агресією Росії та розв'язання гібридної війни в Криму і на Донбасі, змінилася назва кафедри, яка здобула сучасне звучання – кафедра «Архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін».

І знову втрати не обійшли колектив кафедри. 23 квітня 2017 р. після важкої і тривалої хвороби відійшов у вічність завідувач кафедри І.В. Рибак (1951-2017). Рівно через рік, на роковини покійного І.В. Рибак у його рідному с. Зіньків Вінківського району Хмельницької області проходили науково-педагогічні читання «Іван Васильович Рибак – науковець, освітянин, людина». На цей форум прибули ректор проф. С.А. Копилов, доктори історичних наук, професори Л.В. Баженов, О.М. Завальнюк, О.Б. Комарницький, В.С. Прокопчук, В.С. Степанков, О.М. Федьков, А.Г. Філінюк, кандидати історичних наук В.І. Адамовський, О.Л. Баженов, А.Л. Глушковецький, А.А. Лубчинський, Ю.А. Хоптяр, доцент А.Ф. Гуцал працівники кафедри В.А. Гуцал, В.Ф. Небрак і інші. У школі, де навчався І.В. Рибак (директор О. Островський – випускник факультету 1996 р.), розпочалися науково-педагогічні читання. Після вступного слова кандидата історичних наук, доцента, декана історичного факультету В.А. Дубінського, були виголошені доповіді: доктора історичних наук, професора кафедри історії України, академіка АНВО О.М. Завальнюка «Основні етапи життя і діяльності професора І.В. Рибак»; доктора історичних наук, професора кафедри всесвітньої історії, ректора університету С.А. Копилова «Історичні погляди професора І.В. Рибак»; кандидата історичних наук, професора кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін Ю.А. Хоптяра «Професор І.В. Рибак – завідувач кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін». У виступах-спогадах прозвучали промови: доктора історичних наук, професора кафедри всесвітньої історії, академіка УАІН Л.В. Баженова, доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри всесвітньої історії, академіка УАІН В.С. Степанкова, доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри історії України, академіка АНВО А.Г. Філінюка, кандидата історичних

наук, доцента кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін А.А. Лубчинського, доктора історичних наук, доцента кафедри історії України О.Б. Комарницького. Після виступів, офіційна частина була продовжена у дворі школи, де на її фасаді, перед центральним входом, відкрили меморіальну дошку присвячену І.В. Рибаку. Із мармурового зображення він від тепер і довічно буде зустрічати першокласників і проводити випускників, щоденно дарувати щирю посмішку на фоні вишиванки з усіма з ким зустрінеться поглядами...

У травні 2017 р. за наказом ректора університету професора С.А. Копилова посаду завідувача зайняв на той час кандидат, а нині доктор історичних наук, професор О.М. Федьков, який 22 грудня 2017 р. на спеціалізованій вченій раді Інституту Історії України НАН України успішно захистив докторську дисертацію на тему: «Українська соціал-демократична спілка в суспільному житті Наддніпрянської України початку ХХ ст.».

В умовах сьогодення на кафедрі проводиться певна робота щодо запровадження сучасних технологій, інноваційних ідей у викладанні фахових дисциплін. Втілюється розвиваюче навчання відповідно до технології структурного формування знань майбутніх істориків. Використовується рейтингова система в оцінці знань студентів. Викладачами кафедри проводилися відкриті лекції: «Хід військових операцій під час громадянської війни» (проф. Ю.А. Хоптяр), «Історія вчень про державу і право» (доц. В.І. Адамовський), «Конституція України – основний закон держави» (доц. А.А. Лубчинський) і інші [7, арк.87-88].

Нарощується профорієнтаційна робота серед учнів старших класів під час педагогічної практики та спеціальних виїздах викладачів у школи Хмельницької та інших областей. Так, А.А. Глушковецький проводив профорієнтаційну роботу у школах м. Кам'янця-Подільського, А.Ф. Гуцал – у Чемеровецькому та Городоцькому районах, Ю.А. Хоптяр – у Ярмолинецькому та Кам'янець-Подільському районах, [7, арк.89].

Традиційно викладачі кафедри організують проведення археологічної практики. У літньому сезоні 2017 р. археологічні дослідження проходили у с. Губин Старокостянтинівського району, с. Іванківці Городоцького району та у м. Кам'янці-Подільському [7, арк.100].

Із відкриттям спеціальності «Архівознавство» магістрантам організовується практика в архівних установах області під керівництвом Ю.А. Хоптяра. В ході практики магістранти здобувають необхідні навички відносно організації архівної справи, збереження, видачі та зберігання архівних документів [7, арк.101].

У наш час на кафедрі працює 10 працівників у тому числі 8 науково-педагогічних працівників: 7 штатних і 1 на умовах сумісництва. Із них 1 доктор історичних наук, 7 кандидатів історичних наук, 2 професора кафедри, 5 доцентів, 1 старший викладач, 1 ст. лаборант, 1 завідувач науково-дослідною лабораторією.

Колектив кафедри “Архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін складають”:

1. Федьков Олександр Миколайович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри.
2. Хоптяр Юрій Анатолійович – кандидат історичних наук, професор кафедри.
3. Гуцал Анатолій Федорович – доцент.
4. Адамовський Володимир Іванович – кандидат історичних наук, доцент.
5. Баженов Олександр Львович – кандидат історичних наук, доцент.
6. Глушковецький Анатолій Леонідович – кандидат історичних наук, доцент.
7. Лубчинський Андрій Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент.
8. Клімчук Людмила Вікторівна – кандидат історичних наук, старший викладач (за сумісництвом).
9. Гуцал Віталій Анатолійович – завідувач науково-дослідною лабораторією археології.
10. Неборак Валентина Федорівна – старший лаборант.

Кафедра забезпечує викладання 25 нормативних навчальних курсів, 4 спецкурсів і спецсеінарів. Викладачі кафедри проводять значну роботу щодо забезпечення навчального процесу авторськими підручниками та посібниками (В.І. Адамовський, О.Л. Баженов, А.Л. Глушковецький, А.Ф. Гуцал, А.А. Лубчинський, О.М. Федьков, Ю.А. Хоптяр). Більшість навчальних посібників рекомендовано Міністерством освіти і науки України для впровадження у навчальний процес.

Науково-педагогічний колектив та аспіранти кафедри активно займаються науково-дослідною роботою, оприлюднюють результати дослідницьких пошуків у фахових журналах та збірниках наукових праць, беруть участь у конференціях, конгресах, семінарах. Усі викладачі із вченими ступенями мають свої монографії. Лише за останніх п'ять років науковий доробок членів кафедри склав понад 523 друковані аркуші. На кафедрі постійно рецензуються дисертації та автореферати дисертантів. Викладачі здійснюють наукове керівництво дисертаціями, магістерськими, дипломними, бакалаврськими, курсовими роботами.

Викладачі кафедри “Архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих” дисциплін систематично підвищують свою професійну майстерність. Упродовж останнього часу викладачі пройшли планове підвищення кваліфікації, зокрема, доцент А.Л. Глушковецький стажувався у Житомирському державному університеті імені Івана Франка, професор Ю.А. Хоптяр – Прикарпатському державному університеті імені Василя Стефаника. Завершили навчання в докторантурі доценти В.І. Адамовський та О.Л. Баженов.

Нарощується науковий потенціал кафедри. 27 червня 2018 р. на засіданні кафедри пройшов попередній захист кандидатської дисертації на тему: «Професор І.С. Винокур у науково-освітньому

і громадському житті України (1950-ті – 2006 рр.)» В.А. Гуцал. Робота виконувалася під керівництвом професора С.А. Копилова.

На превеликий жаль в останні кілька років намітилися певні негативні тенденції, пов'язані із загальним станом держави Україна, що виборює свою незалежність у гібридній війні з РФ. Постійне скорочення фінансування освітньої галузі привело до скорочення державних місць для студентів I курсу, що з часом відбилося на загальній кількості студентів, а відтак на фінансуванні роботи викладачів. Щорічне підвищення вимог до вступу, зростання плати за навчання обмежують можливості вчорашніх школярів здобувати вищу освіту. З тривогою ми стаємо свідками і інших негативних явищ: втрата вихованцями мотивації до навчання, а звідси слабка підготовка до занять, чисельні їх пропуски, стрімке згорання заочного навчання і інше. І все ж попри далеко не повне навантаження, малі зарплати, викладачі кафедри самовіддано намагаються виконувати свої посадові обов'язки, підтримуючи на ентузіазмі, багаторічне високе реноме рідної кафедри.

Кафедра "Архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін" неодноразово виборювала першість серед більш ніж 40 кафедр нашого університету, у той же час, попри вагомі здобутки, колектив кафедри не зупиняється на досягнутому. Так, не в останню чергу, завдяки напруженій роботі викладачів кафедри, нещодавно нашому університету вдалося успішно завершити процедуру ліцензування магістратури за спеціальністю 8.02030203 "Архівознавство", а також отримати спеціалізацію "Правознавство".

Завдяки своєму науково-педагогічному потенціалу кафедра трансформувалася у "кузню" наукових кадрів. Через ухвалу планів-проспектів, обґрунтувань тез майбутніх дисертацій, наукових звітів про проходження курсів підвищення кваліфікації, надання рецензій та рекомендацій пройшла ціла плеяда маститих науковців. Серед яких *доктори історичних наук* А.В. Баженов, С.Е. Баженова, С.О. Борисевич, В.Ю. Васильєв, С.Г. Вонсович, О.П. Григоренко, О.М. Завальнюк, О.С. Каденюк, А.А. Криськов, В.С. Лозовий, В.В. Марчук, В.С. Прокопчук, В.С. Степанков, Ю.В. Телячий, О.М. Федьков, А.Г. Філінюк, П.Ф. Щербина, *кандидати історичних наук* – О.Б. Айвазян, М.І. Алещенко, О.Л. Баженов, В.Г. Байдич, Г.Б. Вонсович, А.Л. Глушковецький, А.О. Гуменюк, А.А. Лубчинський, А.І. Мамалига, В.В. Малий, М.Б. Петров, І.В. Рибак, І.В. Сесак, Б.С. Строцинь, С.В. Трубочанінов, А.Ю. Хоптяр, Ю.А. Хоптяр і інші.

На порозі відзначення 100-річчя заснування державного університету в Кам'янці-Подільському пріоритетними напрямками прогресу кафедри "Архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін" визначаються: підготовка спеціалістів університетських спеціальностей "Історія", "Політологія", "Архівознавство", "Правознавство"; формування сталого колективу науково-педагогічних працівників високої кваліфікації шляхом підвищення фахового рівня штатних науково-педагогічних працівників; підвищення ефективності навчального процесу, якості навчання та навчальної дисципліни; прискорення навчально-методичного за-

безпечення шляхом підготовки навчально-методичних комплексів з основних нормативних курсів з метою забезпечення ними кожного студента денної і заочної форми навчання; поліпшення умов та безпеки праці, навчання та проживання працівників, студентів; підвищення ефективності науково-дослідної діяльності шляхом підтримки учасників різних наукових проектів, археологічної експедиції, археологічної лабораторії, а також викладачів, котрі активно працюють в науковій сфері; поліпшення форм виховної, культурно-просвітницької діяльності та організації культурно-масових заходів за місцем навчання і проживання студентів; підвищення ролі громадського самоврядування та розвитку його ініціатив.

Нині в умовах жорсткої конкуренції на ринку освіти лише постійний розвиток, врахування найновіших навчальних та методичних технологій, оновлення бази, забезпечення надходження найновішої історичної літератури, розвиток форм співпраці з іншими ВНЗ як в Україні, так і за її межами забезпечить високий рівень викладання предметів що обслуговують викладачі кафедри “Архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін”.

Таким чином, сучасна кафедра “Архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін”, крокуючи в ногу з історією університету, історичного факультету пройшла славний історичний шлях, а її попередніми названими були:

1. Кафедра історії – 1930–1952 рр. (крім 1941–1944 рр.);
2. Кафедра історії народів Росії – 1952–1956 рр. (завідувач І.С. Зеленько);
3. Кафедра історії – 1956–1968 рр. (з 1962 р. завідувач Л.А. Коваленко);
4. Кафедра історії СРСР і УРСР – 1969–1991 рр. (завідувач І.С. Винокур);
5. Кафедра історії країн Східної Європи та археології – 1991–2003 рр. (завідувач І.С. Винокур);
6. Кафедра історії народів Росії та археології – 2003–2014 рр. (завідувачі: І.С. Винокур, І.В. Рибак з 2005 р.);
7. Кафедра “Архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін” – 2014–2017 рр. (завідувачі: І.В. Рибак, О.М. Федьков з 2017 р.).

За свою майже 90-літню історію кафедра має чимало яскравих здобутків, проте попереду нелегка праця, спрямована на підготовку висококваліфікованих кадрів: істориків, археологів, архівістів, правовиків.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф. 10. Оп. 1. Спр. 64.
2. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф. 10. Оп. 1. Спр. 319.
3. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф. 10. Оп. 1. Спр. 462.
4. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф. 10. Оп. 1. Спр. 616.
5. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф. 10. Оп. 1. Спр. 1026.
6. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф. 10. Оп. 1. Спр. 1754.
7. Архів К-ПНУ імені Івана Огієнка. Ф. 10. Оп. 2-П. Спр. 4208.

8. Василь Малий – людина, педагог, вчений / [уклад. О.Б. Комарніцький. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 60 с.
9. Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у добу незалежної України / [О.М. Завальнюк, О.Б. Комарніцький]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 928 с.
10. Іон Винокур: подвижництво в освіті і науці: науково-документальне та бібліографічне видання / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Наукова бібліотека, Кафедра історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін; [укл.: О.М. Завальнюк, В.С. Прокопчук, О.Б. Комарніцький]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 228 с.
11. Копилов С.А., Газін В.В. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 76 с.
12. Копилов С.А. Віктор Степанович Прокопчук (до 70-річчя від дня народження та 50-річчя педагогічної та наукової діяльності): довідково-бібліографічне видання / [С.А. Копилов, І.М. Конет]. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2014. 188 с.
13. Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2007. Т. 9. С. 419-429.
14. Сучасні засоби збереження документів та нові методологічні підходи до наукових досліджень і застосування документів Національного архівного фонду України: науковий збірник за підсумками Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кам'янець-Подільський, 20-21 вересня 2012 р. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2012. 388 с.
15. Юрій Анатолійович Хоптяр (до 55-річчя від дня народження і 35-річчя науково-педагогічної діяльності): біобібліографічний покажчик / Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка; [редкол.: С.А. Копилов, Л.В. Каїмчук (відп. ред.) та ін.; уклад.: В.Г. Байдич, О.Г. Погорілець]. (Серія "Постаті в освіті і науці"; Вип. 22). Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2016. 52 с.
16. Енциклопедія історії України: В 10 т. / [авт. В.А. Смолій (голова) та ін.]. Київ: Наук. думка, 2007. Т. 4: Ка-Ком. 518 с.
17. Енциклопедія історії України: В 10 т. / [авт. В.А. Смолій (голова) та ін.]. Київ: Наук. думка, 2012. Т. 9: Прил. 929 с.

Ю. А. Хоптяр

***Достижения и перспективы кафедры «Архивоведения,
специальных исторических и правоведческих дисциплин»
(2000-2018 гг.)***

В издании анализируется процесс образования и развития современной кафедры «Архивоведения, специальных исторических и правоведческих дисциплин» исторического факультета К-ПНУ имени Ивана Огиенко. На основании архивных материалов, других опубликованных источников, исследуется история становления кафедры, её профессорско-преподавательский состав и изменения в нём на протяжении двух десятилетий XXI в., многогранная деятельность преподавателей и лаборантов. Видное место в статье посвящено научно-педагогической работе заведующего кафедрой (на протяжении 36-ти лет) И.С. Винокура, П.Ф. Щербинь, Ю.М. Тарасова и других учёных. Одним из направлений научной работы преподавателей кафедры были археологические исследования. Для этого на кафедре было образовано, сначала археологический кабинет, а позже – лабораторию, в которых накапливались, обрабатывались, сохранялись и экспонировались находки ежегодных археологических экспедиций.

На протяженні многих лет настойчивого труда кафедра, благодаря своему научно-педагогическому потенциалу трансформировалась в «кузницу» научных кадров. Путём принятия планов-перспектив, обоснования тезисов будущих диссертаций, научных отчётов о курсах повышения квалификации, подготовку рецензий и рекомендаций прошла целая плеяда выпускников, будущих известных учёных. Среди них доктора исторических наук Л.В. Баженов, С.Э. Баженова, А.П. Григоренко, А.М. Завальнюк, В.С. Лозовый, В.С. Степанков; кандидаты исторических наук – М.И. Алещенко, А.Л. Баженов, А.Л. Глушковецкий, А.А. Лубчинский, В.В. Мальный, Н.Б. Петров, И.В. Рыбак, И.В. Сесак, Ю.А. Хоптяр и другие.

За почти два последних десятилетия истории кафедры подводятся итоги деятельности её преподавателей в разных направлениях: научном, учебно-воспитательном, организационно-методическом и других. Определяются новые задачи на перспективу.

Ключевые слова: археологические раскопки, воспитанники, исследования, история кафедры, исторический факультет, учебный процесс, научная деятельность, реорганизация, переименование, профессорско-преподавательский состав, студенческая молодежь.

Y. A. Khoptiar

«Archives study, special historical and jurisprudential subjects» department's achievements and perspective (2000-2018)

The article deals with the process of creation and foundation of the modern «Archives study, special historical and jurisprudential subjects» department of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University's Historical Faculty. Based on archive documents and other published sources of information the history of department development, its professors and lecturers staff, which has been changing for fifty years, the activity of lecturers and laboratory assistants was investigated. The remarkable scientific and pedagogical activity of the heads of the department (during the period of thirty-six years) such as I.S. Vynokur, P.F. Shcherbyna, Y.M. Tarasov and other scientists. Archaeological investigation became one of the scientific topics. The archaeological study was created and then it has been transformed into laboratory since the 1st of October in 1971 where archaeological findings were studied and exhibited. The department was transformed into the «smithy» of new scientific stuff during the many years of hard work. The whole brilliant group of well-known scientists started their theses in this department: Doctors of Historical Sciences S.E. Bazhenova, O.P. Hryhorenko, O.M. Zavalniuk, V.S. Lozovyyi, V.S. Stepankov; Candidates of Historical Scientists – M.A. Aleshchenko, O.L. Bazhenov, A.L. Hlushkovetskyi, A.A. Lybchynskyi, V.V. Malyi, M.B. Petrov, I.V. Rybak, I.V. Sesak, Y.A. Khoptiar etc.

The scientific and methodical achievements of the department for the period of fifty years are summarized. The new tasks are determined.

Ключевые слова: archaeological excavations, students, research, history of the department, faculty of history, educational process, research activities, reorganization, renaming, faculty, student youth.

Отримано: 25.08.2018